

Ponència IV

Preàmbul per a la qualitat de l'intervenció arquitectònica en el Patrimoni Històric

NEUS GARCIA INYESTA
GUILLEM OLIVER SUNYER

A un edifici, com a una ciutat o a un territori, el TEMPS és una dimensió més.

Tal com té alt, llarg i ample, té antigüetat.

I així com l'alt, el llarg i l'ample es relacionen de detall en detall en conjunt de tal forma que a pics deim que hi existeix "euritmia" o "symmetria"; de la mateixa manera podem dir que les relacions de les formes en el temps a vegades tenen ANCESTRALITAT.

Per exemple: el Castell de Bellver té set-cents anys, és antic. Quan els seus paraments llisos i corbats tenen un cert paral·lelisme amb les parets llises i el capcim ondulat del barroc local primerenc, i més tard amb algunes solucions arquitectòniques modernes, com els finats magatzems Alzamora, començam a flairar l'ancestralitat.

De fet la intervenció arquitectònica no és ni més ni manco que pujar parets i obrir-hi o tancar-hi finestres, o, el que és igual, crear uns espais (o modificar-los) i relacionar-los, amb els que l'enrevolten. Es més, les finestres miren on volen mirar i mostren el que volen mostrar de la manera que ho volen mostrar (O que volien els que les varen fer).

(No és debades que unes cultures obrin les portes del carrer a la sala gran i altres hi interposen al manco una mampara o una paret per que no s'hi pugui veure res mai. I així generacions rera generacions).

En fer arquitectura, de bell nou o a un edifici ja construït, es vulgui o no, s'hi posen intencions històriques, i, es vulgui o no, queda palesa a les parets la intenció de relació entre futur i passat. Si volem un sentit històric de noltros mateixos hem d'establir un diàleg (que també pot ser discussió o fins i tot dissensió oberta) amb l'ancestralitat per tal que aquesta pugui ser base de suport als nostres actes.

De vegades una casa pot i vol adaptar-se a determinades noves formes de vida, de vegades cal que sigui a l'inversa, o s'ha d'amollar un poc per banda. Però, per què aquest diàleg pugui existir és necessari que determinats llocs i conjunts, determinats edificis i determinats elements constructius actuïn com a FITES CULTURALS dins el temps, com senyals fixes d'identitat històrica, com a mostra palpable de que hom pot adaptar, modificar, rectificar i, sobretot, REVITALITZAR, sense por de donar manotades enlaire, amb terra ferma sota els peus per tal de poder caminar amb soltura.

En realitat tot és qüestió d'ESCALA, és a dir, a quina escala es situa la FITA HISTÒRICA i a quina escala es fa la INTERVENCIÓ ARQUITECTÒNICA, per tal de poder observar aquesta des d'aquell i poder emfatitzar les característiques adients.

(Per exemple: situada la fita històrica al barri s'actua sobre una casa, o, situada la fita històrica a un edifici, s'actua sobre ell mateix, o, tot simplement, es fa un arrambador que no existia; també la fita pot ser un detall, una finestra, i s'actua sobre l'edifici sencer, o sobre un territori on hi ha un edifici interessant).

Aquest *Nivell d'Escala* on se situa l'ÈMFAZI HISTÒRIC pot ser el mateix OBJECTE, el LLOC on s'ubica o el CONJUNT de la seva tipologia.

Això significa que cada element arquitectònic es situa a un grau de possibilitats d'intervenció que depèn del seu:

INTERÉS HISTÒRIC concret, ESTAT DE CONSERVACIÓ propi i del seu entorn i la seva VITALITAT SOCIAL.

(Continuant amb els exemples: un edifici pot ser en sí mateix el que es diu un "monument", pel seu caràcter únic e insubstituïble o representatiu, o pel seu caràcter paradigmàtic d'un determinat conjunt tipològic. Un edifici també pot pertànyer a un lloc ambiental, o a un Conjunt tipològic d'interès històric, sense ser, en sí mateix, un element primordial i on l'important són les característiques del Lloc o del Conjunt. Les combinacions són gairebé infinites i podem considerar cada cas com d'únic, sobretot quan li afegim els condicionants socials actuals. Així, un edifici pot pertànyer a un Conjunt tipològic d'interès, amb un cert grau d'adequació (tipològic, de conservació, etc.), estar a un Lloc ambiental adequat o inadequat (Sense anar més lluny, com els molins del carrer Indústria) i tot això amb una certa vitalitat, tot conservant l'ús original (com una església, pot ser tan sols per temporades (com l'Almudaina) o mudat en un altre emprar més o manco compatible, etc. etc.)

En qualsevol cas no ens podem inhibir, per què la intervenció SEMPRE ES FA.

(Fins i tot el "no fer res" és una casta d'actitud)

A més a més la intervenció és, ens agradi o no, SEMPRE ACTUAL, no valen eufemismes ni dir: "ho feim igual que abans".

I és que tampoc no es pot FALTAR EL RESPECTE AL PRESENT com moment històric i el fet d'arrufar-se a les faldetes de la mare sempre passa factura en forma de "pastiche" i "casetes de cartró".

El problema, doncs és decidir quina MESURA d'actualització és l'òptima dins cada objecte i el seu context per tal de salvaguardar i, si s'escau, potenciar la seva funció històrica.

En altre temps, en arquitectura, les "fites culturals" eren, simplement, els "monuments" i tot era, relativament, senzill. El "monument" era, i és encara, la plasmació arquitectònica del poder social.

Quan la història era la de les batalles i els concilis, els monuments eren els palaus, els castells i les esglésies, els propietaris de la història i dels monuments eren gairebé sempre de la mateixa família o casta intentant incrementar la protecció del seu poder, o de distinta casta que, alhora d'arruinar als antics propietaris volia destruir les seves senyes d'identitat (Com és ara el cas de moros i cristians), així és que el resultat de les seves successives intervencions no deixa de tenir sentit històric i, tanmateix, no hi podem fer res.

Amb l'arribada al poder de la burgesia, alhora que s'anaven creant els nous monuments, sovint es va mantenir la legitimitat històrica dels anteriors i, amb la modernitat, comencen les teories.

Per una banda el *respecte absolut*, que mitifica la ruïna, de l'anomenada *Restauració Romàntica*, d'en Ruskin.

D'altra el *concepte d'estil*, que mitifica la "unitat analògica" i el "neo...", de la *Restauració Estilística* de Viollet-le-Duc.

Ara bé, amb la Democràcia, quan la Història es fa, al manco teòricament, de tots, resulta que al poble casolà també ens interessen les nostres arrels de tota casta. El Sentit Històric, doncs, arriba a les barraques, i, a més a més, als pobles sencers, als barris, a les cases de pagès com a conjunt unitari i dispers, etc. etc.

Amb el segle que estam per enllestir, "Patrimoni ho és tot", i alhora es de "tots" i no és de tots, ni sovint, dels de la mateixa casta dels que varen construir o fer construir cada exemple determinat. Al mateix temps els edificis, els carrers, no són simples objectes d'art, ni es poden dur ací i allà, com se vulgui, ni deixar-los inactius, per què serveixen per viurer-hí, o ocupen un lloc que serviria, i es compren i es venen per raons distintes de la seva antiguetat. Els "representants polítics" amb prou feines graten un petit instant d'història i encara s'han d'organitzar Congressos per discutir qui poden ser els representants vius amb poder de decisió sobre dit "patrimoni", o quin són els objectes que han de ser considerats com "Representació Paradigmàtica de la Societat" en tant que històrica, mentre que, pel carrer, i pot ser amb tota la bona fe del món, qualsevol es con-

sidera hereu d'això que en diuen "saviesa popular" i no té vergonya de posar-se "finestretes-coronelles amb columneta barroca" devora el water, o, amb tota la mala fe del món, es diu "constitucional lliure propietari de lo seu"; mentre la Universitat balear rebutja la seva funció històrico-geogràfica a l'Estudi General i la Ciutat de Mallorca es vesteix de lagarterana per pasturar devers l'ametllera i mentre els descendents dels "maçons" obliden la Geometria en comptes de la Comptabilitat. Així és que, ara per ara, no ens queda més que allò de sempre: les contínues proves, tentatives i tensions entre els que PODEN, els que VOLEN i els que SABEN, i esperar que el CO-NEIXEMENT (en totes les seves acepcions) acosti a les persones i a les institucions devers la realitat.

Si la intervenció arquitectònica ha d'aportar vitalitat històrica cal que sigui una intervenció ARTÍSTICA, i no existeixen fórmules per definir el bot sobre l'infinit que suposa la creació, ni les normes fan altra cosa que engalavernar l'esperit.

Ara bé, sense preparació, sense preàmbul, el cap també es troba engalavernat en la *autosuficiència* o en la *por*, que són les filles de la IGNORÀNCIA.

Cal, doncs, parlar de CONEIXEMENT i de la sistematització i organització d'aquest coneixement. Però no tan sols pels directament responsables de la intervenció, ans també per la Societat del Carrer i de les Entitats Culturals i Polítiques que cerquen els SISTEMES DE CONTROL per la SALVAGUARDA històrica.

Coneixement del NIVELL D'ESCALA on es situa la FITA HISTÒRICA i les CARACTERÍSTIQUES que cal salvaguardar.

Coneixement de les possibilitats de REVITALITZACIÓ adients en cada cas.

Coneixement de les CONDICIONS DE SALVAGUARDA de les característiques esmentades.

Coneixement de les PERSONES que poden actuar a cada graó específic de protecció.

Les pedres sempre s'han d'escoltar i, al graó més exclusiu de l'interès històric, al "monument", sempre comanden.

Es fonamental sobre el màxim del que diuen les pedres, per una part i, per altra, quin és el discurs que atorga el caràcter d'interès cultural de l'objecte de què es tracta.

I deim conèixer el màxim possible per què, en general, quan es decideix l'actuació arquitectònica sobre un edifici de certa importància no es té temps de realitzar un estudi històric exhaustiu que pot necessitar anys de feina. Fins i tot, per molt que se sàpiga, sempre queda un detall amagat sota un referit, o un fonament davall un enrajolat.

Es necessari, doncs, la realització d'estudis, monografies, anàlisi d'edificis, llocs, tipologies, detalls, i la facilitat d'aquests estudis o la seva consulta amb inventaris de documents escrits i gràfics, de construccions i detalls constructius encara dempeus, per molt que es referesqui a elements on encara no existeix una intenció clara d'intervenció a curt o mig termini.

Aquesta és una feina d'arqueologia i historiografia, allà on convé la col·laboració d'arquitectes i professionals de la construcció tradicional. Arquitectes perquè aquesta és una primera passa d'aprenentatge i perquè la nostra feina quotidiana suposa la interpretació de la utilitat dels espais, de l'evolució tipològica, de la racionalitat constructiva i estructural. Professionals de la construcció tradicional perquè saben el que es podia o no es podia fer, perquè les tècniques constructives no han variat tant des del temps de l'Imperi Romà.

També és necessari preservar el coneixement de les tècniques constructives no escrites, però vives encara al cap i a les mans de menestrals a la vorera de la mort.

Per alliberar-se de l'anecdòtic i conèixer la realitat profunda del que cal salvaguardar cal una feina de síntesi, classificant i aclarint el conjunt de coneixements acumulats, la classificació tipològica i l'inventari restringit dels elements paradigmàtics o únics que cal preservar i per quines raons, així com el d'aquells d'entre els quals s'han de conservar els més escaients.

Tot això per què un pic es té un objecte d'intervenció arquitectònica es pugui situar al seu GRAÓ D'ESCALA DE PRESERVACIÓ i trobar el seu NIVELL D'ESCALA D'EMFASI HISTÒRIC, definicions que cal esperar dels PLANS D'ORDENACIÓ TERRITORIAL però que sempre han d'estar subjectes a la comprensió de què aquests no poden ésser informats amb una exhaustivitat total ni poden preveure amb exactitud l'evolució del grau de conservació de cada edifici.

(Per exemple: A Mallorca cal la preservació del conjunt tipològic dels molins fariners de vent, per què ja no se'n feran més són una senya d'identificació social i per que tenen difícil continuïtat o vitalitat social. Tampoc no són tants com per que la seva salvaguardia total suposi un trauma, però sí són a bastament com per plantejar un problema econòmic.

Es clar que com la indústria és perduda, cal la conservació d'alguns exemplars "de museu", és a dir, amb atribucions de "monument", i això, probablement, a cada municipi, posem, un, amb tota la seva maquinària. A més a més convé que es conservin, a tota l'illa, al manco un de cada tipus característic, de torre ampla, de torre estreta, de engrallat, de veles, amb cintell, etc. etc., i els exemples únics, com el de Santa Ponça. I, per això, convé triar els més adients amb la tipologia, els que conserven encara el seu entorn, a fora vila o als descampats de devora el poble, si és encara possible convé fer un lloc, a Felanitx i a Montuiri, etc. etc. Però, a la fi. Què es bo per la resta? Hem d'agraïr la iniciativa dels tallers d'art, dels grups culturals i, sobretot, dels que hi volen viure encara. Molts han quedat integrats a l'aglomeració urbana i perdut el seu ambient original, altres són producte de modificacions recents. Posar llum elèctrica, acondicionar un bany, donar un poc de ventilació, un trespolat acceptable, tot això significa canvis. Fins i tot al bell mig d'un carrer, l'única possibilitat de mostrar l'existència d'una torre de molí és conservar-la com a una escultura aïllada,

etc... En podríem parlar hores. Però aquí l'important és la consideració de l'emfasi cultural en el conjunt de tots el molins fariners de Mallorca, i a la seva presència enmig de tots, dialogant seriosament amb l'entorn, la plaça, el carrer.

A partir d'aquí s'ha d'arribar al projecte d'intervenció amb una voluntat de respecte històric que comença per la previsió tan sols d'usos compatibles amb les característiques del nivell d'emfasi històric. Aquí el *continent* condiciona clarament el *contingut*, sobretot en els graons més emfàtics de l'escala, el passat condiona el pròxim futur i qualsevol altre que pugui sorgir, i precisament en això es basa la seva continuïtat històrica, que qualque vegada aconsella l'intervenció arquitectònica lliure dels propòsits d'utilització, sense angúnies ni nirvis innecessaris.

Es clar que tothom pot errar, es més, podem partir de la idea de que tota intervenció arquitectònica és, inevitablement, erronia en certa mida, però com el no fer res és un error, la premisa bàsica de qualsevol projecte i la única objectiva per el seu judici i crítica seria:

Que la intervenció sigui REVERSIBLE, es a dir que tot el que no sigui conservació o, en tot cas reintegració certa d'elements coneguts, es pugui eliminar quan es vulgui, sense fer mal al Nivell d'Escala Característic.

La qual cosa significa que no es destrueix res característic i que, en cas de destruir les obres de l'intervenció, no s'afectarà tampoc res característic preexistent. Això és especialment difícil en el que afecta a operacions de consolidació que cal ponderar amb tota mena de precaucions, i que exigeixen un coneixement important de les tècniques originals i de l'abast de la seva resistència. No es pot renunciar a la consolidació ni a les tècniques contemporànies més adients, però ja hi ha molts de casos en què l'oxidació del ferro, la retracció del formigó etc. han provocat nous mals als monuments.

Per altra banda, la idea de què tota intervenció arquitectònica ha d'estar subordinada al Nivell d'Escala Característic no significa la defensa d'intervencions mínimes, ni molt manco mimètiques, sinó que tota obra nova, erronia per natura, ha de ser NEUTRAL dins el context característic; ha de permetre la seva observació i consideració sencera, sense destruir ni amagar res que el desvirtui, o que, en tot cas, es pugui justificar com no imprescindible ni característic el graó de l'escala on es troba l'objecte. Tampoc, des del punt de vista del Nivell Característic, no ha de distreure la seva observació global o parcial, ni amb estridències excessives ni amb mentides mimètiques.

La creació continua essent imprescindible, però amb l'objectiu clar de subordinació al caràcter. Tan perillós és prendre les velles pedres com pretext per la creació artística com anar de mentides mimètiques tan greus, per exemple, com l'escala de pedreny del Castell de Bellver o el buidat de les juntes del parcat en verd.

Convé també establir una relació entre "neutralitat" i "reversibilitat" que es pot referir als nous materials emprats a l'inter-

venció. Obviament és més cridanera una pintura, però és més fàcil d'eliminar que un bloc de formigó, i això, que és cert físicament, també ho és psicològicament.

Aquí s'escau també una referència a la "Carta del Restau-ro" italiana, de 1972, que, amb totes les precaucions amb que s'han de considerar les simplificacions, és una esplèndida guia pràctica per a la consideració dels actes i efectes de la Res-tauració de Monuments i que per aquests, prohibeix "tots els complements estilístics i analògics, fins i tot en formes simplifi-cades encara que existeixin documents gràfics o plàstics que puguin indicar quin podia haver estat l'aspecte de l'obra com-pleta", així com les "remocions i demolicions que puguin cloure el procés temporal de l'obra, mentre no es tracti de li-mitades alteracions desfigurants o incongruents respecte als va-lors històrics de l'obra, o bé es tracti de complements estilístics que la falsifiquin", al temps que permet "l'afegit de petites parts històricament encertades, duites a terme, segons els ca-sos, determinant clarament el contorn de la integració o bé adoptant materials diferencials ans que congruents clarament distingibles a simple vista".

Com arquitectes hem de dir que un edifici, per molt que es pugui llegir com un document, per moltes històries interessants que es sobreposin unes a les altres, és, i ha de ser, un fet unitari i UNITARI ha de ser l'objectiu i el resultat de tota intervenció arquitectònica en els monuments. Per molt que es juxtaposin elements estilístics o constructius, aquests han de continuar es-sent part d'un tot únic i no convé caure en la idolatria, sovint nostàlgica, so-vint cegament documentalista.

Per exemple: una cosa es fer palesa la romanalla d'una finestra coronella a Ca la Gran Cristiana, una altra és la restitució al gòtic de l'Almudaina o de la Torre de Nunis de Manacor i una altra ben distinta és la perspectiva aparescuda a la premsa local on es dibuixen les cases de Sant Martí en la seva configuració actual però reconstruint la torre gòtica i una finestra coronella, mostrant una entitat constructiva que mai no va existir.

Finalment, la DIGNITAT històrica de l'arquitectura i la construcció és a la dignitat de qui la sap fer. Tot monument perd un tros de la seva existència cada volta que es perd un poc de la tècnica que encara el feria possible.

Quí és l'hipòcrita que vol conservar el patrimoni i se'n fot de la perdurança del coneixements que l'han fet possible?

Construir amb ànima no és qüestió teòrica o purament tècnica, cal la co-munió espiritual i física entre QUI fa i el QUE fa. En el cas d'una intervenció en el Patrimoni Històric i sobretot en els Monuments aquesta comunió ha d'existir també amb l'obra existent, i això implica una determinada casta de persones, que no el duguin tan sols al cap, si no també als budells, al fetge, des de l'arquitecte al manobra, i, molt especialment, el mestre d'obres es faci o no tècnica tradicional o històrica i els menestrals de cada ofici si se'n fa.

Per la part de la Societat, de les Entitats públiques, això significa sebre apreciar la qualitat de la feina, donar suport a la dignitat de l'Ofici, en front

de l'enlluernament per materials i tècniques de sèrie, l'apologia del "qualsevol el pot fer" (i per tant és més barat) o el culte del déu de l'oficinista de segona: el formulari.

Hores d'ara, el 1990, els picapedrers que feien feina l'any 50, encara empraren molt probablement les tècniques mateixes que els del segle XIV, per posar una data. Si aleshores tenien 18 anys ara en tenen 58, molt pocs encara ensenyen als seus manobres. Cal fer un pensament i no torbar-se gaire, perquè a la Seu li queden més anys i ens empaita manco.

I quedi clar que no són coneixement, lèxic i conceptes el que cal conservar, no són fórmules d'ingredients d'estucat, sinó el sebre fer, la pressió del braó a la paleta, les girades òptimes per fer la mescla, sentir el cant de la pedra per poder triar-la... Tot això no és nostalgia, no és "antieconomia", és reconèixer la dignitat que ens confereix la Història.

En front d'esquemes burocràtics que encara volen assignar una Restauració per concurs de pressupost a la baixa, o que consideren garantia suficient el que una empresa constructora (no els seus treballadors) tenguin el "marxamo" d'una qualificació oficial determinada; en front d'una ideologia classista basada en els doblers, la comoditat i el formulari de paper, on la Dignitat de l'Ofici no té gaire sentit; en front d'edificantisme folkloric de "l'arquet i la pedreta com se vulla", s'han de reivindicar, a Mallorca un parell d'iniciatives recents:

L'Escola-Taller de Restauració de Monuments Ponç Descoll, que va funcionar a Manacor entre 1985 i 1988 (de la qual mal han d'anar les coses perquè no floreixin d'aquí quinze anys tres o quatre bons mestres d'obra) que ens ha deixat molt avançada la Restauració de la Torre de Nunis o dels Enagistes; de les escoles rurals de Sa Murtera i Son Negre, que varen participar a la restauració del Claustre de St. Domingo" i col·locar les vidrieres de l'Església Gran, i ex-alumnes de la qual encara fan feina especialitzada a les acaballes de la restauració de la Torre de Nunis o, hores d'ara, tallen les dovelles de marès i reposen una volta d'aresta a la Torre de Canyamel.

La Confraria Guillem Sagrera de Mestres i Menestrals de la Construcció i l'Arquitectura, que, desde 1986, intercanvia, regurgita, retreu, recerca i reposa tècniques i coneixements constructius tradicionals, vius, com ja hem dit abans, als budells dels seus confreres.

A un caire més restrictiu, s'ha d'anomenar també l'Escola de Margers de Sòller que, entre 1986 i 1989 ha fet feina als marges i camins de la zona i ha tengut un taller de tall de pedra viva i a la qual desitjant un bon futur i una ampliació adient cap a més complexes tècniques constructives sempre i quan, això és, com hem dit, important, institucionalitzin dignament la presència del mestre d'obres que ara, vergonyosament, tenen amagat.